

№ 67-72-35/1
Big 10.08.20p.

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, професора кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Бєлова Дмитра Миколайовича на дисертацію Гутіва Богдана Ігоровича «Становлення та розвиток держави-міста Ватикан: історико-правове дослідження», яка подана на захист до разової спеціалізованої вченої ради у Національному університеті «Львівська політехніка» на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Гутівим Б. І. матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з її публікаціями за обраною темою дає підстави стверджувати, що автором проведено достатній науковий аналіз теми, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна констатувати, що дисертант досягнув поставлених перед собою цілей, роботу виконав на належному науковому рівні. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, які висуваються до дисертацій означеної наукової спеціальності.

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Виконана Гутівим Б. І. дисертація на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» за обраною темою характеризується безумовною актуальністю, має теоретичне та практичне значення, що дисертант переконливо доводить у вступній частині свого наукового дослідження.

Оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, слід зазначити, що його тема має актуальний характер для історико-правової науки, який полягає насамперед у тому, що на основі аналітичного вивчення і пояснення передумов виникнення, розвитку і функціонування конкретних державно-правових інститутів, явищ і процесів отримано підставу об'єктивно і всебічно узагальнити

та теоретично обґрунтувати історичну закономірність створення унікальної держави, що займає гідне місце у світовій співдружності.

Автор слушно зауважує, що держава-місто Ватикан має понад тисячолітню історію свого становлення, а відтак вона є тісно пов'язаною з історією християнства та історією становлення Римо-Католицької церкви, що в свою чергу підсилює науковий інтерес та актуальність даного дослідження.

Водночас, актуалізує обрану дисертантом тему те, що практична реалізація курсу нашої держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію знаходить розуміння та підтримку Держави-міста Ватикан, а після встановлення у лютому 1992 р. дипломатичних відносин України з Ватиканом істотно зріс і якісно підвищився інтерес нашого суспільства, зокрема наукової спільноти, до цієї особливої держави-церкви, яка набула теперішнього статусу за Латеранськими угодами 1929 р. з урядом Італії.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Гутіва Б. І. виконане на належному науковому рівні, про що свідчать завдання дослідження, методологія роботи, її наукова новизна та зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами.

У науковій роботі чітко простежується, що мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження взаємопов'язані із структурою дисертації та розкривають проблематику обраної теми.

Метою дослідження автор вказує комплексне аналітичне осмислення історико-правових процесів, що сприяли становленню державності, створенню соціально-політичних та релігійно-церковних передумов формування і функціонування державно-правових і канонічно-церковних інститутів, які виникали, існували, удосконалювалися у різні цивілізаційні епохи існування Папської держави та були успадковані у церковно-правовій практиці Ватикану. Для досягнення вказаної мети дисертантом поставлені (та, як з'ясувалось у процесі опрацювання дисертаційної роботи, виконані) такі *завдання*: проаналізувати висвітлення в історико-правовій літературі проблем становлення і розвитку державності Ватикану від найдавніших часів до сьогодення;

охарактеризувати основну джерельну базу предмета дослідження; обґрунтувати методологічну основу дослідження; відстежити історико-правові передумови формування папських володінь як підґрунтя зародження державності; дослідити історію заснування і функціонування Папської держави (області) як попередниці Ватикану; з'ясувати значення Латеранських угод у вирішенні т. зв. «Римського питання», а також проаналізувати окреслену ними специфіку міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу та Держави-міста Ватикан; розкрити особливості правового статусу Папи Римського як Глави Святого Престолу і суверена Ватикану; встановити організаційно-правові засади діяльності виконавчої влади Ватикану; виявити особливості функціонування судової системи Апостольської столиці; визначити структуру правової системи Ватикану як основи його юридичної самоідентифікації. *Об'єктом* автор визначає релігійно-церковні, соціально-політичні та правові процеси, пов'язані з історією Християнської (Католицької) Церкви, з виникненням і утвердженням державності та функціонуванням Папської держави та Держави-міста Ватикан як її правонаступниці, а також з формуванням їхньої особливої правової системи, заснованої на принципах верховенства канонічного права. *А предметом* дослідження – історико-правовий аналіз становлення й розвитку Держави-міста Ватикан.

Дисертантом було досліджено та проаналізовано низку законодавчих актів, зокрема едикти, булли, енцикліки, *motu proprio*, апостольські конституції, Латеранські угоди, конституційні документи 1929 та 2000 рр., а також Кодекс Феодосія, Кодекси канонічного права. При написанні роботи за основу були взяті наукові праці з історії держави і права зарубіжних країн, з теорії держави і права, з церковного і канонічного права, а також богословські праці з історії Християнської, Католицької Церкви, Святого Престолу, біографістика видатних понтифіків тощо.

Усі три розділи дисертації Гутіва Б. І., відповідно до науково-дослідницьких завдань, розкривають важливі аспекти обраної теми і змістовно їх наповнюють. Усі розділи дисертації органічно взаємопов'язані та мають внутрішню логіку викладу матеріалу.

Все наведене вище дає можливість зробити висновок, що сформульовані автором у науковій роботі основні положення, узагальнення та висновки, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості.

Наукова новизна кандидатської дисертації Гутіва Б. І. полягає насамперед у тому, що на основі наукового опрацювання й аналітичного осмислення значного обсягу відповідних наукових досліджень та правових джерел, дисертант здійснив фахове історико-правове дослідження, а відтак сформулював та обґрунтував низку нових для науки історії держави і права положень, узагальнень та висновків, що виносяться на захист. А саме, автор уперше:

- довів, що сучасну державність Ватикану, яка пройшла майже двотисячолітній шлях становлення, розвитку і самоідентифікації, за загальноприйнятою у сучасній теорії держави типологією нема підстав вважати типовою теократичною монархією, оскільки вона по суті становить унікальну конгломерацію Святого Престолу і Держави-міста Ватикан, що підтверджується визнанням їхньої «двоїстої» міжнародно-правової та церковно-канонічної природи як суб'єктів права;

- встановив, що на формуванні політико-правового та церковно-канонічного статусу Верховного Понтифіка істотно позначився вплив релігійно-правової традиції, започаткування якої пов'язане ще із зародженням Християнської Церкви, а відтак утвердженої із поширенням католицизму, становленням державних владних інституцій та їхнім розвитком. Слушним видається зауваження дисертанта, що попри те, що кожен із обраних на найвищу посаду вважається наступником першого єпископа Риму – Святого апостола Петра, а відтак наділяється усією повнотою влади, однак такий у минулому тотальний авторитаризм вже із середини ХХ ст., після II Ватиканського собору, за часів понтифікату новітніх пап зазнав суттєвої демократизації, і тепер характеризується присутністю і життєдіяльністю багатьох демократичних інституцій;

- аргументував, що Держава-місто Ватикан, наділена усіма атрибутами державності, правосуб'єктністю й узалежненою від Святого Престолу суверенністю, є правовою державою, в якій найвищою демократичною цінністю вважається верховенство права (насамперед – канонічного). Цікавим є ствердження дисертанта, що, хоч у цій державі нема громадянського суспільства, проте уся правова система, законодавча, виконавча і судова гілки влади відносно самостійні і незалежні одна від одної, хоча й підпорядковані Верховному Понтифіку, та їхня, координована ним, діяльність спрямована на захист прав людини незалежно від її громадянського чи ієрархічного становища;

- констатував, що поява правових передумов виникнення і поширення автономних папських володінь, які згодом об'єдналися у папську вотчину (Патримоній св. Петра) під цивільною владою пап, що стало фактично зародженням Папської області, відносно незалежної від візантійських імператорських намісників, і, врешті, започаткувало формування Папської держави, – пов'язана з едиктом Галлієна 260 р., який надав християнським общинам права дозволеного в Римській імперії релігійного товариства, вперше закріпивши їхні майнові, а саме земельні, права, зокрема постановивши повернути їм усі конфісковані земельні угіддя.

Заслуговує уваги те, що автором було удосконалено:

- теоретико-методологічні підходи до розуміння і трактування в історико-правовій науці такого унікального державно-правового явища, яким є Ватикан, становлення і розвиток якого відбувалися упродовж усієї історії папства;

- твердження про те, що до низки провідних західноєвропейських країн, національні правові системи яких стали базовими для формування правопорядку Європейського Союзу, слід долучати і Ватикан, правова система якого побудована на засадах рецепції римського права та кодифікованого канонічного права;

- знання про канонічне право як основу правосуб'єктності Католицької Церкви та її релігійного адміністративно-політичного центру;

- висновок про значення, яке надається загальною історією держави і права міжнародно-правовим договорам, укладеним упродовж усієї історії становлення та розвитку Держави-міста Ватикан з іншими державами щодо вирішення проблемних довготривалих міждержавних суперечок.

Завдяки автору набули подальшого розвитку:

- плюралістичні підходи в науці історії держави і права до проблеми пізнання правових закономірностей становлення змісту й особливостей ідеологічної, нормативної, інституційної, функціональної, результативної складових правової системи Ватикану;

- визначення основних тенденцій кодифікації канонічного права, вдосконалення основних законодавчих актів, а також оприлюднення тематичних енциклік Папи Римського;

- обґрунтування оптимізації структури установ Римської курії та актуалізації здійснюваних церковних реформ.

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів, оскільки згідно з представленими матеріалами сформульовані у роботі наукові положення та висновки можуть бути застосовані:

- у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень історії розвитку системи права в зарубіжних країнах;

- у правотворчості – у процесі вдосконалення законодавства України як правової держави, а відтак утвердження його людиноцентристських тенденцій, з врахуванням принципів гуманізму, послідовно відстоюваних сучасними понтифіками, з огляду на їхній безперечний моральний авторитет і духовний вплив загальнопланетарного масштабу;

- у правозастосовній діяльності – при реалізації євроінтеграційного курсу Української держави, зважаючи на місце та роль Держави-міста Ватикан на міжнародній арені та, зокрема, у глобалізаційних процесах; а також для налагодження тіснішої міжнародно-правової співпраці України й Ватикану;

- у навчальному процесі – в рамках викладання курсів «Історія держави і права зарубіжних країн», «Конституційне право зарубіжних країн», «Право ЄС», «Міжнародне публічне право».

Повнота викладу одержаних результатів. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дослідженні достатньо апробовані та знайшли відображення у трьох статтях у фахових наукових виданнях України, одній статті у науковому періодичному виданні іншої держави, а також семи тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях та круглих столах.

Кожний розділ дисертаційної роботи завершується розгорнутими висновками. Сформульовані лаконічні та переконливі узагальнення і за результатами дослідження.

Даючи **позитивну** оцінку дисертації Гутіва Богдана Ігоровича, маємо зауважити, що, як і будь-яка значна за обсягом і кількістю досліджуваних проблем наукова праця, вона має й **окремі суперечливі або дискусійні положення**, які потребують додаткової аргументації або пояснень здобувача під час прилюдного захисту:

1. При висвітленні історіографії дослідження (підрозділ 1.1) автор приділив дещо надмірну увагу аналізу праці Д. Трофімова «Папська держава – історичний феномен» (Донецьк, 2007), натомість, вважаємо, слід було б здійснити всебічний і комплексний огляд досліджень як вітчизняними, так і зарубіжними істориками, правниками, політологами, богословами різних аспектів становлення та розвитку держави-міста Ватикан. Зокрема, істориків: А. І. Брілліантова, Б. Г. Деревенського, І. С. Свенціцької, А. Д. Рудокваса, Я. Буркхарда, Д. С. Пуховця, у т. ч. візантологів Ф. І. Успенського і А. А. Васільєва, богословів та дослідників церковної історії і церковного права: А. П. Лебедева, М. Е. Поснова, Є. І. Смірнова, П. Аллара, А.-Г. Амана, Х. Гонсалеса, а також правознавців: Л. Ю. Костогризової, П. Соколова, В. Н. М. Воробйової.

2. При характеристиці структури і компетенції Римської курії (підрозділ 3.2, с. 172-178) як вищого органу виконавчої влади Держави-міста Ватикан та водночас центрального уряду Вселенської Католицької Церкви, вважаємо, слушно було б розглянути детальніше порядок формування та функціонування, склад і повноваження кожного органу її адміністративного апарату зокрема. А саме, окрім достатньо висвітлених автором таких органів Римської курії, як

Державний секретаріат, Президент Папської комісії у справах Держави-міста Ватикан, три трибунали, а також Губернаторство (його дирекції та центральні управління (департаменти), окрему увагу варто було б приділити аналізу 9 конгрегацій, 9 Папських комісій, 12 Папських рад, 5 міжвідомчих комісій та низки інших відомств, служб, історичних установ і закладів, у т. ч. Швейцарської гвардії як особистої охорони Папи Римського, про яку здобувач лише згадав у роботі (с. 163 і 172).

3. При розкритті інституційних характеристик права Ватикану (підрозділ 3.4), на наш погляд, доцільно було б викласти детальнішу характеристику окремих галузей та інститутів права, а також для всебічності і комплексності огляду права Держави-міста Ватикан проаналізувати різноманітні закони, оприлюднені Верховним Понтифіком з 1929 р. і до сьогодні, зокрема апостольські конституції, енцикліки, *motu proprio* тощо. Крім того, вважаємо, слушно було б відзначити в роботі, що у 2008 році Ватикан заявив, що він більше не прийматиме (не рецепуватиме) автоматично нові італійські закони як складову своєї правової системи (на що дисертант вказує на с. 196), оскільки багато з них розходяться з католицькою доктриною (така заява була зроблена внаслідок конфлікту права на життя у справі Елуана Енглоро).

4. На нашу думку, висновок дисертанта, що Державо-місто Ватикан є правовою державою, потребує додаткової аргументації у зв'язку з відсутністю в неї таких двох невід'ємних ознак правової держави, як громадянське суспільство та система стримувань і противаг у розподілі державної влади.

5. Потребує окремої уваги питання взаємодії права і релігійних християнських норм та приписів в сучасних умовах. Змінюється доктрина конституціоналізму, чим раз впливовішими стають глобальні прояви державної та соціальної реальності, трансформується правова та релігійна ідеологія. Все це встановлює вектор розвитку всіх держав сучасного соціуму, не винятком є Державо-місто Ватикан.

Водночас, висловлені зауваження стосуються переважно спірних питань дослідження або ж окремих недостатньо чітко викладених позицій. Здебільшого висловлені зауваження носять характер побажань і повинні бути винесені на

